
פרק 2

שיטות לזיהוי יוצאים לפי נתוני הלמ"ס

2. שיטות ליהוי יוצאים לפי נתוני הלמ"ס

2.1 מבוא כללי

ישנן כמה גישות להגדרת יוצאים – המשותף לכולן הוא זיהוי "יוצא" כמי שהשתייך לחברה החרדית בעבר, וכיום אינו משתייך לה. הגישות נבדלות זו מזו בעיקר בהגדרת ההשתייכות החרדית בעבר ובדרך הזיהוי של חרדים מתוך הנתונים. לצורך זיהוי היוצא, כל השיטות מגדירות בנפרד הן השתייכות בעבר לחברה החרדית (להלן "חרדי בעבר") והן השתייכות כיום לחברה החרדית (להלן "חרדי בהווה").¹ בדוח זה אנו מגדירים שיוך לארבע קבוצות אוכלוסייה:

- יוצא – חרדי בעבר שאינו חרדי בהווה
- מצטרף חרדי – חרדי בהווה ולא בעבר
- חרדי מבית – חרדי בהווה ובעבר
- יהודי שאינו חרדי מבית – אינו חרדי בהווה ואינו חרדי בעבר

לוח 1 מדגים את החלוקה לקבוצות לפי השיוך בעבר ובהווה:

לוח 1 – ארבע קבוצות אוכלוסייה עיקריות – חרדי מבית וחרדי כיום

		חרדי בעבר	
		כן	לא
חרדי בהווה	לא	יוצא	יהודי שאינו חרדי מבית
	כן	חרדי מבית	מצטרף חרדי

קיימות שתי גישות להגדרת חרדי בהווה: הראשונה מזהה יוצאים כאלו שגדלו במשפחה חרדית ואינם חרדים כיום, ואילו השנייה מזהה יוצאים כבוגרי מוסדות חינוך חרדיים (בגיל תיכון) שאינם חרדים כיום. גישות אלו דומות במתודה לזיהוי היוצאים מתוך הנתונים ונבדלות בהיבט המהותי של השפעת העבר החרדי על ההווה. לדוגמה: לדיון על השפעת הלימוד במוסדות החינוך החרדיים על אופי התעסוקה של היוצאים או השתלבותם בשוק התעסוקה, יש עדיפות להגדרת היוצא לפי מוסד הלימודים. לעומת זאת, לדיון על השפעות הנורמות החברתיות והקהילתיות, על פי רוב, יש עדיפות להגדרת יוצא לפי אופי המשפחה שבה גדל.

הדרך לזהות רמת דתיות נוכחית משותפת בכל הגישות, ונקבעת לפי סיווג עצמי בסקרי הלמ"ס. ההבדל המהותי ביניהן הוא סיווג רמת הדתיות בהווה לפי אופי משק הבית (גישה הנהוגה בסקר "כוח אדם", סקר "הוצאות והכנסות") לעומת סיווג לפי הגדרתו של הפרט (גישה הנהוגה ב"סקר החברתי" ו"סקר ארוך טווח").²

1 על השאלה "מיהו יוצא?" אין תשובה חד-משמעית, כשם שאין תשובה חד-משמעית לשאלה "מיהו חרדי?". כיוון שדוח זה עוסק באספקטים מדיניים וכלכליים, אנו משתמשים בהגדרות מקובלות בתחומים אלו, ולא דנים בהגדרה הסוציולוגית של "יוצא", כשם שאין אנו דנים בהגדרת "חרדי".

2 בקרב משפחות שלהן ילדים בגיל בית ספר, ניתן לזהות "חרדי בהווה" לפי אופי מוסדות הלימוד של הילדים. ראו לדוגמה, רגב וגורדון (2021). שיטת זיהוי זו יכולה להתאים למחקרים המתמקדים במשפחות עם ילדים בגיל בית ספר ולא במחקרים העוסקים בכלל האוכלוסייה.

“חרדי בעבר” ניתן לזהות לפי שלושה מקורות עיקריים:

1. נתונים מנהליים – המתבססים בעיקר על דיווחי מוסדות החינוך. בסעיף הבא נרחיב בשיטת רגב וגורדון, שהגדירו משפחה חרדית כזו שילדיה לומדים במוסדות חינוך חרדיים. שימוש במקור זה יכול להתאים עוד יותר לזיהוי יוצאים כבוגרי מוסדות החינוך החרדיים.
2. סקר “כוח אדם” – על פיו ניתן לזהות בוגר ישיבות חרדיות לפי דיווח עצמי.
3. הסקר החברתי – על פיו ניתן לזהות יוצא לפי רמת דתיות משפחתו כשהיה בגיל 15.

2.2 סקירת השיטות המרכזיות לזיהוי יוצאים

2.2.1 נתוני “הסקר החברתי”

בסקר החברתי נשאלים המרואיינים על רמת הדתיות שלהם לפי החלוקה הבאה: חרדי, דתי, מסורתי-דתי, מסורתי לא כל כך דתי, לא דתי-חילוני. נוסף על כך, הם נשאלים על רמת הדתיות של הבית שבו גדלו בגיל 15 לפי אותה חלוקה. שיטת הסיווג הזאת היא ברמת הפרט, בשונה מהסיווג לפי משק בית בסקר “כוח אדם”, ונעשה בה שימוש בעבודותיהם של שראל וגלבווע (2017), שנפלד (2020) וכן היא הוזכרה אצל וינרב ובלס (2018) לצורך חישוב שיעור היוצאים.

2.2.2 שיטת רגב וגורדון

רגב וגורדון זיהו “חרדי בעבר” כמי שגדל במשפחה חרדית, ואילו “משפחה חרדית” הוגדרה כמי שרוב ילדיה נשלחו ללמוד במוסדות חינוך חרדיים.³ זיהוי מוסדות החינוך החרדיים נעשה באמצעות אלגוריתם חזרתי ייחודי, אשר בשלב ראשון זיהה מוסדות חינוך שניתן להגדירם בוודאות כחרדיים, ובשלב הבאים, בתהליך חזרתי זהו מוסדות לימוד שלא הייתה ודאות אם הם חרדיים באמצעות מדידת שיעור התלמידים שניתן לזהותם כחרדים על ידי משתנים מסייעים כגון אחוז המסווגים “חרדים” לפי סקר כוח אדם, גיל הנישואין, מיקום גיאוגרפי של המוסד. זיהוי “חרדי בהווה” נעשה על בסיס סקר כוח אדם: אם הפרט מתגורר במשק בית חרדי, הוא חרדי בהווה – ואם אינו מתגורר במשק בית חרדי, הוא אינו חרדי בהווה.

2.2.3 שיטת “בוגרי ישיבות חרדיות” לפי נתוני סקר “כוח אדם”

בסקר כוח אדם, החל משנת 2016, נשאלים גברים יהודים האם למדו בכל אחת מהישיבות הבאות: ישיבה קטנה, ישיבה תיכונית, ישיבה גדולה, ישיבה גבוהה, כולל, ישיבת הסדר. “ישיבה קטנה” – מוסד לימודים חרדי לתלמידים בגיל תיכון, ללא לימודי חול. “ישיבה תיכונית” – על פי רוב, מוסד של החינוך הדתי-לאומי. (אם כי יש מעט ישיבות תיכוניות המיועדות לחרדים). מוסדות הלימוד “ישיבה גדולה” ו“ישיבה גבוהה”, המיועדים ללומדים לאחר גיל תיכון, נבדלים בכינוי הרווח; “ישיבה גדולה” כינוי חרדי, ואילו “ישיבה גבוהה” היא כינוי דתי-לאומי. הנחת העבודה: מי שדיווח שלמד ב“ישיבה קטנה”, אין כוונתו שלמד בישיבה תיכונית, ומי שלמד בישיבה השייכת לזרם הדתי-לאומי, ישיבות הסדר על פי רוב, לא ישיב “ישיבה גדולה” בלבד, אלא צירוף של “ישיבה וישיבת הסדר”.

מכאן, מי שדיווח שהוא בוגר ישיבה קטנה או בוגר ישיבה גדולה, אך לא ישיבת הסדר, ניתן להסיק שהוא בוגר ישיבה חרדית. מגבלת שיטה זו: היא אינה מזהה בוגרי ישיבות תיכוניות חרדיות שלא למדו בישיבה גדולה.

שיטת הזיהוי מותנית בהשבה מדויקת לשאלות הסקר. יש להניח שמספר זניח של משיבים שלמדו בישיבה תיכונית שאינה חרדית דיווחו שלמדו בישיבה קטנה. הנחה נוספת, מספר זניח של משיבים שלמדו בישיבה גבוהה דתי-לאומית דיווחו שלמדו בישיבה גדולה ולא ציינו שמדובר בישיבת הסדר. כיוון שמדובר בנתונים עבור מדדי תעסוקה, אי-דיוקים בדיווח לא משפיעים על המדדים באופן מהותי. חישוב מדדי התעסוקה בהגדרות מורחבות של בוגרי ישיבות יופיע במחקר שיפורסם בקרוב.

3 עבור משפחה השולחת במדויק מחצית מהילדים למוסדות חינוך חרדיים, המחברים הפעילו כלל הכרעה: אם לפחות מחצית מהילדים למדו בכיתה א' במוסד שבפיקוח חרדי, המשפחה תסווג “חרדית”, פחות מכך “אינה חרדית”, ואם אין מידע, נתוני המשפחה יושמטו ממסד הנתונים.

2.3 סיכום השיטות ומגבלותיהן

שלוש השיטות שפורטו בסעיף הקודם מסוכמות בלוח:
לוח 2: סיכום שלוש השיטות לזיהוי יוצאים לפי נתוני הלמ"ס

שנפלאד (2020), שראל וגלבוט (2017), ויינרב ובלס (2018)	דויטש ושנפלאד (בקרוב)	רגב וגורדון (2021)		
בן למשפחה חרדית	בוגר ישיבות חרדיות	בן למשפחה חרדית	הגדרה	חרדי בעבר
דיווח עצמי – רמת דתיות המשפחה בגיל 15	דיווח עצמי – ישיבות	רוב ילדי המשפחה למדו במוסד חרדי*	זיהוי	
הסקר החברתי	סקר כוח אדם	נתונים מנהליים	מקור	
סיווג עצמי של רמת הדתיות	משתייך למשק בית חרדי	משתייך למשק בית חרדי	הגדרה	חרדי בהווה
דיווח עצמי – רמת דתיות הפרט	דיווח עצמי – רמת דתיות משק הבית	דיווח עצמי – רמת דתיות משק הבית	זיהוי	
הסקר החברתי	סקר כוח אדם	סקר כוח אדם	מקור	

* משפחה השולחת במדויק מחצית מילדיה למוסדות חרדיים, אם לפחות מחצית מילדיה בכיתה א' למדו במוסד שבפיקוח חרדי, תסווג חרדית; פחות מכך, תסווג כאינה חרדית; אם אין מידע, היא תושמט מהניתוחים. סיווג מוסדות חרדיים נעשה באלגוריתם ייחודי של המחברים.

שיטת רגב וגורדון ושיטת דויטש ושנפלאד מזהות "חרדי בהווה" לפי התשובות של סקר "כוח אדם" שניתנו בשאלה על רמת הדתיות של משק הבית שבו מתגורר הפרט. שיטה זו מוגבלת משום שאינה מזהה יוצאים המתגוררים בבית הוריהם. מגבלה נוספת: הנתונים בסקר זה לא כוללים לנים בפנימיות, אשר שיעורם בקרב גברים חרדים מתחת לגיל 25 גבוה למדי.⁴ מסיבות אלו, סקר "כוח אדם" לוקה בתת-ייצוג של גברים חרדים מתחת לגיל 25, ואם מכילים צעירים מגיל 15, הנתונים המובאים עלולים להציג אומדני יתר של שיעור היוצאים בקבוצות הגיל הללו.

שתי הגישות נבדלות בהגדרת "חרדי בעבר" – רגב וגורדון מגדירים "בן למשפחה חרדית", ומסווגים "משפחה חרדית" לפי אופי מוסדות הלימוד של ילדי המשפחה, ואילו דויטש ושנפלאד מזהים "חרדי בעבר" לפי בוגר ישיבה חרדית בהסתמך על דיווח עצמי כפי שהושב בסקר כוח אדם. שיטת רגב וגורדון מוגבלת באומדן שיעורם של מבוגרים, שכן נתונים מנהליים של מוסדות חינוך זמינים רק החל משנת 1991.

מוגבלתה של שיטת דויטש ושנפלאד מתבטאת בחוסר זיהוי של בוגרי ישיבות תיכוניות חרדיות שלא למדו בישיבה גדולה. בנוסף, כאמור, שיטה זו מתבססת על דיווח עצמי, שאינו מדויק תמיד.

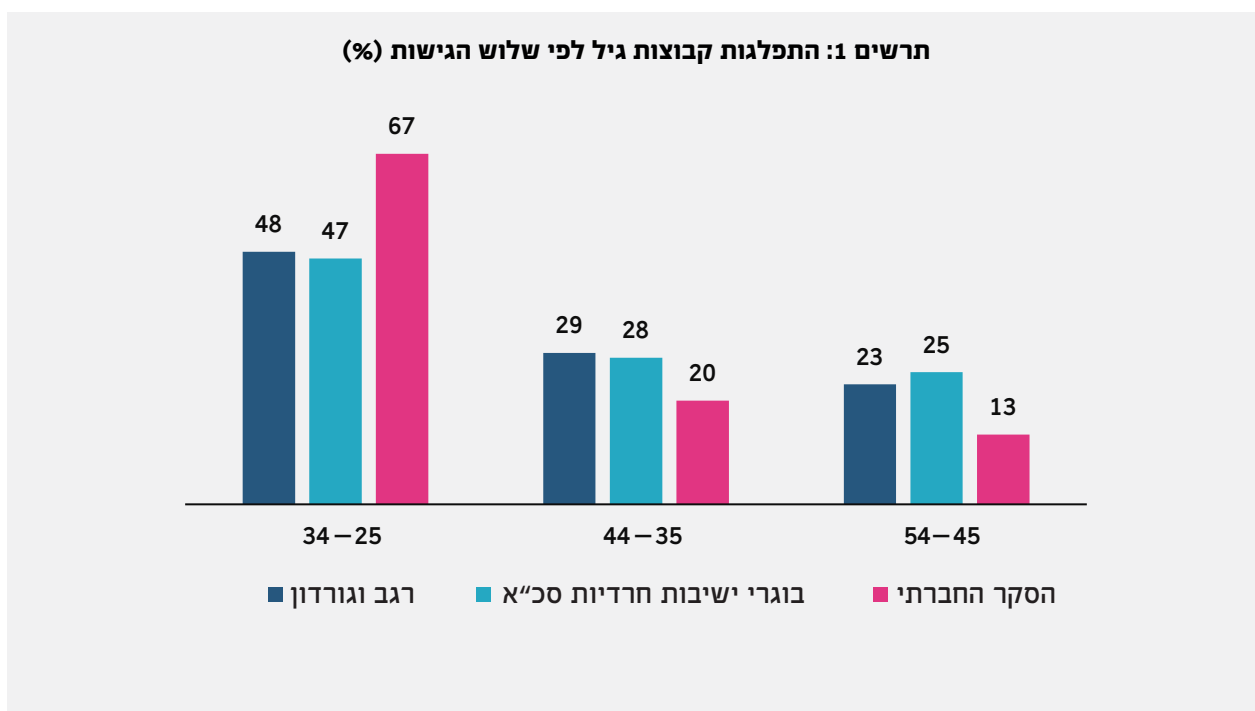
שיטת זיהוי לפי "הסקר החברתי" – הוותיקה שבשיטות זיהוי. בשיטה זו "חרדי בעבר" מזהה לפי דיווח עצמי על רמת הדתיות של המשפחה שבה גדל בהיותו בן 15. "חרדי בהווה" מזהה לפי רמת הדתיות של הפרט ולא של משק הבית שלו.

4 שיעור הגברים לפי סכ"א בממוצע לשנים 2016–2019, בקרב חרדים בקבוצות הגיל 15–17 וכן 18–24 עמד על 41% בלבד, לעומת צפי של כ-51% בגילים אלו (פראן וקלינגר, 2018).

מגבלת הסקר החברתי היא בגודלו הקטן באופן יחסי, ולכן שונות האומדנים גבוהה בקרב היוצאים. וינרב ובלס (2018) מזכירים מגבלה נוספת, והיא שייצוגיות החרדים בסקר החברתי קטנה לגודלם באוכלוסייה, הואיל ושיעורי אי-ההשבה של החרדים גבוהים יותר. יש לציין, כי המחקר שלהם מתייחס לסקר החברתי לפני שינויים שנעשו ב-2010 וב-2013 – אשר צפויים להקטין את הבעיה.⁵

מגבלה נוספת עולה מעדויות הנוגעות לאי-דיוקים בדיווח על רמת הדתיות בשל הטיית "רצייה חברתית" (ראו וינרב ובלס, 2018). אומנם מגבלה זו משותפת גם לנתונים העולים מסקר כוח אדם, אך להשערתנו הטיה זו מתבטאת באופן בולט יותר במענה לשאלה על רמת הדתיות של המשפחה כשהפרט היה בן 15. לפי הספרות המחקרית, מהימנות הדיווח על רמת הדתיות של המשפחה תלויה ברמת הדתיות של המדינה (sedikides & Greuaber 2010). על כן, אין לשלול שהטיית הרצייה החברתית הובילה לדיווח חסר על שינויים – כך שיוצאים פחות ידווחו שהם גדלו בבית חרדי ומצטרפים פחות ידווחו שגדלו בבית שאינו חרדי.

בנוסף, מסתמן תת-ייצוג למבוגרים יוצאים בסקר החברתי. התפלגות הגיל של היוצאים בסקר החברתי אינה תואמת להתפלגות הגיל כפי שנמצא בעבודותיהם של רגב וגורדון ושל דויטש ושנפלד. הסבר אפשרי לחוסר התאימות: יוצאים מבוגרים נוטים שלא לדייק במענה לשאלה על רמת הדתיות של הבית שבו גדלו, כיוון שבחלוף הזמן נראה להם שמשפחת המוצא שלהם אינה נחשבת כיום לחרדית, והם מפרשים את השאלה "האם גדלת בבית חרדי" לפי הנורמות החרדיות העכשוויות. לבחינת העניין נדרשים מחקרים מעמיקים יותר.

5 כיום החרדים נכללים במשתנים המשמשים ליצירת שכבות הדגימה (על בסיס נתונים מנהליים) ואלו צפויים להקטין את אי ההשבה שלהם. בנוסף, כיוון שכיום החרדים נכללים במשתנים המשמשים ליצירת משקולות הניכוח לאוכלוסייה, סביר להניח שהמשקולות שלהם מייצגות. כדי להעריך את בעיית אי-ההשבה, בדקנו את היחס בין אומדן האוכלוסייה עם משקולות לבין מספר תצפיות בסקר – ערך המייצג את מידת הייצוג של כל תצפית. הניתוח מלמד על דמיון רב של יהודים שאינם חרדים ושל חרדים.